

Hollósi Hajnalka Zsuzsanna - Szabó Antal

TANÁRI PORTFÓLIÓ

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
I. Elméleti háttér	4
A portfólió fogalma, meghatározása, és készítésének céljai	4
A portfólió típusai	8
Portfólió a közoktatásban.....	10
A portfólió használata, és alkalmazásának előnyei a tanárképzésben.....	12
A portfólió értékelése.....	15
II. A portfólió készítésének folyamata.....	16
III. Ajánlott szakirodalom a hallgatók részére	24
Felhasznált irodalom	25

Bevezetés

A portfólió készítése az utóbbi két évtizedben egyre jobban elterjedt az oktatásban, ezen belül is elsősorban a felsőoktatásban.

A portfólió használata az oktatásban Magyarországon is kezd elterjedni.

A 15/2006 (IV. 3) OM rendelet 4. sz. mellékletének 5.1.3 pontja szerint a tanári mesterképzés hallgatóinak portfóliót kell készíteniük.

A fent említett rendelet pontosan azt mondja, hogy: „a gyakorlat során a hallgató a vezetőtanár és a tanárképző szakember felügyelete mellett elkészíti - a tanulók megismerése terén végzett munkáját, tanári gyakorlatának eredményességét adatokkal alátámasztó, a saját gyakorlati fejlődését dokumentáló - portfóliót.”

A hallgatóknak tehát a szakmai gyakorlatot is bemutató és feldolgozó portfóliót kell a tanulmányuk lezárásaként készíteni, és azt bemutatni.

A portfólió jelentése dokumentum dosszié, azt mondhatjuk tehát, hogy műfaját tekintve gyűjtemény, az a munka, amit a hallgatóknak tanulmányaik végén el kell készíteniük.

Ez az apropója annak, hogy jelen írásunkban szeretnénk a felsőoktatásban (elsősorban a tanári mesterszakon) tanulóknak egy átfogó, részletes képet adni az elkészítendő portfólióról.

Az első fejezetben a portfólió elméleti hátterével foglalkozunk.

Elsőként szeretnénk bemutatni, hogy pontosan mit is jelent a portfólió fogalma, honnan ered ez a kifejezés. Ezt követően a portfólió készítésének lehetséges céljaival, típusaival ismertetjük meg a hallgatókat,

A fejezet második felében a portfólió alkalmazásának a közoktatásban, illetve a tanárképzésben (mesterképzésben) betöltött szerepéről olvashatnak, illetve a portfólió használatának előnyeiről és nehézségeiről, végül pedig az értékeléséről.

A második fejezetben a portfólió készítésének folyamatát mutatjuk be, kiemelve a legfontosabb lépéseket.

A harmadik fejezet a hallgatók számára kötelező gyakorlati oktatásról szól, illetve a gyakorlati oktatást vezető mentor tanároknak kívánunk ajánlásokkal, ötletekkel szolgálni.

A negyedik, s egyben utolsó fejezet azokat a szakirodalmakat sorolja fel, amelyeket ajánlani szeretnénk a hallgatók számára, a portfólió elkészítéséhez.

I. Elméleti háttér

A portfólió fogalma, meghatározása, és készítésének céljai

A portfólió lényegét tekintve olyan dokumentumok gyűjteménye, amelyek megvilágítják valakinek egy területen szerzett tudását, gyakorlottságát.

A gyakorlat során a hallgató a vezetőtanár és a tanárképző szakember felügyelete mellett elkészíti – a tanulók megismerése terén végzett munkáját, tanári gyakorlatának eredményességét adatokkal alátámasztó, a saját gyakorlati fejlődését dokumentáló – portfóliót, amely a tanári képesítő vizsga részét képezi (Papp 2009).

Elsőként a portfólió elméleti háttérével foglalkozunk, mivel általában mindenkinek ismerősen cseng a portfólió kifejezés, de nem az oktatás az elsődleges terep, amihez kötni szoktuk.

Sokkal inkább az üzleti világgal és a művészvilággal kapcsolatban terjedt el ez a kifejezés (Falus – Kimmel 2003), az oktatásban egy aránylag új dolognak számít.

Maga a portfólió szó olasz eredetű, és dokumentumdossziét, szakértői dossziét jelent (Falus – Kimmel 2009).

Az üzleti életben egy-egy cég, vagy magánember portfóliójáról szokás beszélni, ez az általa birtokolt részvények összességét jelenti (Falus – Kimmel 2009).

A művészvilágban egy művész portfóliója a művész legjobb műveit mutatja be, ez egy reprezentatív gyűjtemény.

Ebből kiindulva könnyen rájöhethetünk, hogy a portfólió mit is jelenthet az oktatásban.

A hallgatók munkáiból (dolgozatok, különböző írások, interjúk, kérdőívek, power point bemutatók, fotók, és minden olyan munka, amely a hallgató tanulmányaihoz kapcsolódik) készült gyűjtemény.

Röviden érdemes szólni a portfólió eredetéről, történetéről is.

A portfólió felhasználása a második világháborút követő évekre nyúlik vissza. Egyrészt a leszerelt katonák használták a civil életbe való visszatérésük megkönnyítése érdekében, másrészt a háború alatt a bevonul férfiak helyére lépő női munkaerő használta új munkahely találása céljából.

Erre azért volt szükség, mert a férfiak a katonai szolgálat alatt, a nők az aktuális munkahelyükön szereztek számos területen tapasztalati tudást, különböző kompetenciákat, de ezekről nem rendelkeztek semmiféle bizonyítvánnyal.

Ezért alakul ki a portfólió elődje egy olyan dosszié, amely tartalmazta azokat a munkákat, amelyek igazolták az illető szakértelmét.

Ennek a dossziénak a segítségével a társadalom előtt is igazolást nyert az illető szakértelme.

A portfólió bár egy szükségmegoldás volt, de a későbbiekben is továbbélt, mert a háború utáni konjunktúra idején a munkaerőhiány enyhítése érdekében munkába állították a szakképzetlen női munkaerőt is, ez pedig életben tartotta a portfólió intézményét.

A portfólió használatának népszerűsége az 1970-es évektől csökkent, mivel a dekonjunktúra idején nem volt tömeges munkaerő-felvétel, így a portfóliók sem játszottak nagy szerepet a gazdasági életben.

Az 1980-as évektől hallunk újra portfólióról, de ekkor már az oktatás keretein belül.

Elsőként az USA-ban és Kanadában, majd Európában is kezdett elterjedni, egyre több pedagógus érdeklődött a módszer iránt.

A közoktatásban inkább az általános iskolai oktatásban próbálták elterjeszteni a portfóliót (lásd a Portfólió a közoktatásban c. alfejezetet), a középfokú oktatásban nem igazán terjedt el, bár tettek némi kísérlet rá.

Az 1990-es évektől tesz nagy jelentőségre szert a portfólió a tanárképzésben.

A portfólió néhány meghatározása:

„Portfólió olyan dokumentumok gyűjteménye, melyek megvilágítják valakinek egy adott területen szerzett tudását, jártasságát, hozzáállását” (Barton, J.- Collins, A. 1993).

„A portfólió a tanuló portréja gondosan összeválogatott munkáinak tükrében” - Heuer (idézi: Falus – Kimmel 2009).

„A portfólió a tanuló egy vagy több tantárgyból készített munkáinak célirányos, szisztematikus gyűjteménye” - De Fina (idézi: Falus – Kimmel 2009).

„Egy befektetőhöz tartozó befektetések összessége” (Bakos 1994).

„A portfólió bemutatja a tanuló egy adott időszak alatti fejlődését, előrehaladását – Baker (idézi: Falus – Kimmel 2009).

A fenti definíciók alapján azt mondhatjuk, hogy a portfólió egy olyan dokumentumgyűjtemény, amely a tanuló (esetünkben, a mesterképzésben résztvevő hallgatók) hosszabb idő alatti fejlődését, vagy folyamat végére elért eredményeit dokumentálja.

A portfólió ennek eszköze oly módon, hogy a jelölt benne gyűjti össze a tanulásának, fejlődésének menetét bemutató dokumentumokat.

Szeretnénk hangsúlyozni, hogy jelen írásunk leginkább a mesterképzésben tanulóknak íródott, segítve őket a kötelezően elkészítendő portfólió megszerkesztésében, a megfelelő dokumentumok kiválogatásában, és minden hozzá kapcsolódó háttérinformációban.

A főszabály az, hogy a jelölt a portfóliót az iskolai tanítási gyakorlat, valamint tanításon és iskolán kívüli gyakorlatok/tevékenységek elemző megjegyzésekkel kísért (reflektált) anyagából állítsa össze.

Feltehetjük a kérdést, hogy mi is a célja a portfólió készítésének a felsőoktatásban tanulókkal, hiszen a diplomájuk megszerzéséhez jól bevált a szakdolgozat készítése, miért gondoljuk, hogy a portfólió jobban számot ad a tudásukról.

A tanárképzésben a portfólió alkalmazása azt a célt szolgálja, hogy a tanárjelöltnek módja legyen arra, hogy sokoldalúan és hosszabb időn keresztül mutathassa be szakmai fejlődését, tanári kompetenciáinak kialakulását.

Íme néhány érv hogy miért is tartjuk a mesterképzésben jobbnak a portfólió készítését, mint a szakdolgozatot:

- A képzési idő rövidege nem tesz lehetővé egy hosszabb kutatómunkát, amely elengedhetetlen a szakdolgozat megírásához.
- A képzés elsősorban gyakorlati jellegű, ezért előnyös, ha a hallgató záró munkája is inkább gyakorlati jellegű, nem elméleti.
- A képzés során a hallgatóknak számos munkát (dolgozatot, interjúvázlatot, kérdőívet, óravázlatot, esettanulmányt, stb.) kell készíteniük, ezek mellett egy színvonalas szakdolgozat megírására nem marad elég idejük.
- A képzés során elkészített munkák összegyűjtése, kiválogatása, rendszerezése megkövetel a hallgató részéről egy nagyfokú kreativitást, háttértudást,

önreflexiót, önismeretet, és még számos olyan kompetenciát, amelyek talán a szakdolgozat írásakor nem kerülnek annyira előtérbe.

- A hallgató munkái alapján be tudja mutatni a saját szakmai fejlődését is, ha a portfólió elejére a képzés korai szakaszában készült munkáit teszi közzé, majd időben haladva sorba bemutatja a többit is, kiegészítve akár az oktató véleményezésével, vagy akár az önreflexiójával.
- A portfólió sokkal inkább tükrözi a hallgató egyéniségét, személyiségét, mint a szakdolgozat.
- A hallgató annak tudatában készíti el a képzés során az összes munkáját, hogy azok közül bármi bekerülhet a portfóliójába.

Alapvetően két céllal készíthetünk portfóliót: (1) *értékelési céllal*, vagy (2) *a tanulás elősegítése érdekében*.

(1) Az értékelési célú felhasználás során a portfólió segítségével azt szeretnénk megállapítani, hogy mit tudnak, mire képesek a hallgatók.

Ha viszont a tanulás elősegítésére használjuk a portfóliót, akkor az a célunk vele, hogy hallgatóink valamit tanuljanak a portfólió összeállításánál.

Minket most elsősorban az értékelési célú portfólió érdekel, mivel a hallgatóknak értékelés céljából kell azt elkészíteniük.

Az értékelési célt szolgáló portfólió a hallgatónak az adott területen megszerzett kompetenciáit dokumentálja.

A portfólió dokumentumainak azt kell bizonyítaniuk, hogy a hallgató az adott területen előírt sztenderek (kimeneti követelményeket) teljesítette.

A kimeneti követelmények mivel előre rögzítettek, ezért a portfólió készítése elősegíti a hallgatók döntésképeségét, és az önértékelését is fejlesztik, hiszen a kimeneti követelmények segítségével a hallgató megtanulja felmérni, hogy mely munkáit helyezheti el a portfólióba, és nagyban hozzájárulhat annak sikerességéhez (azaz a jó minősítéshez).

Ez a fajta (szummatív értékelést szolgáló) portfólió hátránya az lehet, hogy külső sztenderek köré szerveződik ezért a hallgató tulajdonosságérzése nem, vagy csak korlátozottan érvényesül, mondja Barrett (idézi: Falus – Kimmel 2009), ezáltal viszont csökken a hallgatók motivációs ereje.

Ejtsünk azért néhány szót a portfólió készítésének másik céljáról is.

(2) A tanulást elősegítő portfólióban a hallgató valamely területen elért előrehaladását dokumentálja, és a benne elhelyezett dokumentumok segítségével folyamatosan reflektál is a tanulásra, folyamatosan értékeli a fejlődését.

A tanulási portfólió készítése során tehát azt mondhatjuk, hogy a tanulás, a formatív értékelés, az önértékelés és az önreflexió folyamatai együttesen jelentkeznek.

Ez a típusú portfólió előmozdítja a hallgatók autonóm tanulóvá válását, illetve a tanulási folyamatért való fokozottabb felelősségvállalást is.

A tanulást elősegítő portfólió előnye az értékelési portfólióval szemben, kétségtelenül az, hogy több lehetőséget ad a hallgatónak az önkifejezésre, mivel maga döntheti el, hogy hogyan, milyen dokumentumokkal szeretné dokumentálni az előrehaladását.

A portfólió típusai

Barett (idézi: Falus – Kimmel 2009) a portfólió három fő típusát különbözteti meg:

- 1. A munkaportfóliót**
- 2. A bemutató portfóliót**
- 3. Az értékelési portfóliót**

A portfólió egyes típusairól érdemesnek tartjuk kicsit bővebben is beszélni, hiszen a hallgatóknak fontos tisztában lenniük a különböző típusok jellemzőivel.

- 1. *A munkaportfólió (fejlődést dokumentáló gyűjtemény):*** A hallgató az összes, az adott tanulási folyamathoz tartozó dokumentumot gyűjti össze benne. Ez a típusú portfólió mint gyűjtemény azt a szerepet tölti be, hogy bemutassa a tanári kompetenciák meglétét, illetve fejlettségét. A dokumentumok alapján rendszeresen kap visszajelzést tanárától, és értékeli saját előrehaladását is.
- 2. *A bemutató portfólió:*** A munkaportfólióból a bemutató portfólióba már csak a hallgató legjobb munkái kerülnek át. Ezeket saját maga válogatja össze azokból a dokumentumokból, amelyek véleménye szerint a legjobban bemutatják őt és elért eredményeit. Ahhoz persze, hogy meg tudja ítélni, melyek a legjobb munkái, szükséges, hogy világos értékelési szempontrendszer álljon rendelkezésére.

3. *Az értékelési portfólió (eredmények minősítése)*: Az alternatív értékelési módszerek egyike, amely külső sztenderdek köré szerveződik. Minden dokumentum valamely sztenderd teljesítését, elérését hivatott bizonyítani, tehát ennek a portfóliótípusnak az értékelési szempontok a sorvezetői. A fő cél az, hogy a tanár a hagyományos osztályzással szemben a hallgató teljesítményét holisztikusan, a jellemző dokumentumok segítségével ítélhesse meg. A következő értékelési szempontokat javasoljuk a portfólióhoz: (a.) *A gyűjtemény dokumentumai és a tanári kompetenciák megfelelése*. A tanári kompetenciák a kulcskompetenciák hármasságában jelennek meg (szakmai ismeretek, tudás, szakmai képességek, szakmai szerepvállalás és elkötelezettség, azaz attitűdök) a képesítési követelményekben, ezért ezt is mérlegelni kell az értékeléskor. (b.) *A kompetenciák színvonalára kell következtetni a dokumentumból*. Ez természetesen azt feltételezi, hogy az értékelő tanár számára egyértelműen megnyilvánul. Ki kell emelnünk a hallgató reflexióinak értékelését. Ez viszont azt is jelenti, hogy hagyományos értékelési szempontokon (mennyiségi, minőségi) túl, azt is figyelembe kell vennie az értékelést végző tanárnak, hogy a hallgató milyen magyarázatot fűzött az adott dokumentumhoz; mi célja az önértékelésének, a reflexióinak; s továbbá a kompetenciák fejlődéséről is képet kell kapnia.

A különböző típusú portfóliók közös váza tehát a célok meghatározása, a hosszabb időn át gyűjtött dokumentumok és a hozzájuk csatolt reflexiók, illetve a formatív vagy szummatív értékelés alapjául szolgáló értékelési szempontrendszer.

A típusok közötti különbség a célokon kívül abban rejlik, hogy ki fogalmazza meg, milyen dokumentumokat és milyen szinten kell elkészíteni ahhoz, hogy a célt teljesítettnek tekinthessük.

A portfólió típusokat tovább bonthatjuk, ezekből sorolunk fel néhányat:

- Eredmény bemutató portfólió
- Készségeket bemutató portfólió
- Reflektív portfólió
- Fejlődési portfólió
- Projektportfólió

- Bemutató portfólió
- Kompetencia alapú portfólió
- Tematikus portfólió
- Tantárgy-központú portfólió

Portfólió a közoktatásban

Ejtsünk néhány szót a portfólió magyar közoktatásban betöltött szerepéről is.

Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet „MAG” elnevezésű projektjének keretében került sor a portfólió módszernek a kipróbálására több általános iskolában is.

Ennek a kezdeményezésnek az eredményeit mutatja be az OKI, „Magtár – Ötletek tanítóknak a fejlesztő értékeléshez és az adaptív tanulásszervezéshez” című kiadványa.

Az elkészített portfóliók célját az egyes tanárok határozták meg, ezért az elkészült portfóliók célja és tartalma is igen változó volt.

Egyes pedagógusok a diákok egész évi munkájának értékelésé tűzték ki célul, mások viszont csak egy tantárgyban elért fejlődésüket.

Egyesek csak egy tanuló teljesítményével foglalkoztak, mások egy csoporttal, vagy nagyobb közösséggel.

A bevezetés folyamatának lépései azonosak voltak minden pedagógus esetében:

1. Elsőként meghatározták a célokat és a tartalmat,
2. majd magát a folyamatot is,
3. ezt követte a feladat bevezetése,
4. és a diákok elkezdték az anyagok gyűjtését és válogatását.

A pedagógusok rendszeresen folytattak megbeszéléseket a részt vevő tanulókkal a készülő portfóliójukról.

Ezek a megbeszélések segítettek a diákokat a tanultak áttekintésében, strukturálásában, önértékelésükben, vagyis a tanulási folyamat reflexiójában.

A tanulási reflexiót segítő legfontosabb eszközök az ún. KULCS - kártyák voltak, amelyek az egyes, a portfólióba szánt dokumentumok jelentőségét világították meg.

Többféle ilyen KULCS – kártya formátumot is tartalmaz a fent megnevezett OKI kiadvány, egyet mi is bemutatunk itt.

1. sz. ábra

Minta kulcskártya készítéshez

Ez az én legjobb

Azért tettem bele a portfóliómba, mert

Forrás: (Lénárd – Rapos, 2006, 50. p.)

Az 1. sz. ábrán látható kártyákat a tanulók együtt töltötték ki a portfólió megbeszélések során a tanáraikkal együtt.

Ezeknek a megbeszéléseknek az volt a fő célja, hogy a tanulók idővel önállóan is ki tudják tölteni a KULCS – kártyákat, tehát a kártyák segítségével a tanulókat reflektivitásra és önállóságra nevelték.

A MAG – projektről a diákok és a tanárok is egyaránt visszajelzéseket adtak.

Mindkét csoport pozitívan értékelt a projektet.

A diákok visszajelzésében állandó motívum volt három vonás: az önértékelés képessége, a tulajdonosság érzése és a motiváció.

A portfólió használata, és alkalmazásának előnyei a tanárképzésben

A portfólióban a tanárjelölt sokféleképpen tudja dokumentálni tanulmányait, gyakorlatait, tanárrá válásának állomásait.

Ahhoz, hogy a hallgató be tudja mutatni tanári kompetenciái fejlődését, tudnia kell, hogy milyen követelményeknek kell egy tanárnak megfelelnie.

A követelmények leírására dolgozták ki a sztendereket, amelyek leírják mindazt az elméleti- és gyakorlati tudást, amellyel egy tanárnak rendelkeznie kell.

A jelöltnek dokumentumokkal és az azokhoz csatolt reflexiókkal kell igazolnia, hogy viselkedése tudatos, és képes a követelményeknek gyakorlatilag is eleget tenni.

A portfóliórendszer az USA-ban jelent meg először a pedagógusképzésben is, ez nem meglepő, hiszen mint már korábban írtunk erről maga a portfólió is onnan ered.

Ennek az volt az oka, hogy a tanárképzők a pedagógusokkal szemben egyre növekvő követelményeket támasztottak, ehhez kerestek olyan új értékelési módszereket, amelyek jobban tükrözik a jelöltek gyakorlati pedagógiai munkára való felkészültségét (Falus - Kimmel 2009).

Az USA-ban szinte mindegyik tanárképző program használja a portfóliót, de abban mutatkozik különbség, hogy mit értenek portfólión.

Háromféle portfóliót különböztet meg Zeichner és Wray (idézi: Falus – Kimmel 2009) a tanárképzés terén:

- *A képzéskövető munkaportfóliót:* a tanárképzés teljes folyamatát dokumentálja.
- *A sztenderdek köré szervezett értékelési portfóliót:* a hallgátónak azt kell dokumentálnia, hogy a képesítési követelményeknek (sztenderdeknek) megfelel.
- *Bemutató portfóliót (álláskeresési célból):* A jelölt bemutatja képességeit, erősségeit.

A három bemutatott portfólió típusból jelenleg a sztenderdek köré szervezett értékelési célú portfóliót használják a leggyakrabban.

Az ilyen típusú portfólió tartalmát illetően azt kell mondanunk, hogy különböző álláspontok ismertek, abban a tekintetben, hogy mit kell tartalmaznia.

Amit feltétlenül tartalmaznia kell:

- *A tanítás során készített dokumentumokat* (dolgozatok, óravázlatok, kiegészítő anyagok, tanítási óra audio- vagy videofelvétele, diákok munkái).
- *A jelölt tanári reflexióit rögzítő dokumentumokat* (tanári tanulási napló, reflektív jegyzetek az egyes dokumentumok magyarázatára).
- *A jelölt tanításáról mások által készített dokumentumokat, értékeléseket* (például óralátogatási jegyzőkönyveket). (Falus – Kimmel 2009)

Barton- Collins (1993) csoportosítása szerint a következőket kell tartalmaznia a sztenderdek köré szervezett értékelési portfóliónak:

- A jelölt által készített dokumentumokat, például szemináriumi dolgozatokat, óralátogatási jegyzőkönyveket, tanítás videofelvételeit.
- „Reprodukciókat”, vagyis olyan dokumentumokat, jegyzeteket, amelyek a jelölt szakmai életének fontosabb pillanatait rögzítik (például: szülőkkal folytatott konzultációt).
- A jelöltről készített dokumentumokat (például: a vezetőtanár értékelését, a diákok visszajelzéseit).
- A jelölt által kizárólag a portfólióhoz készített dokumentumait (például: a jelölt tanári céljainak megfogalmazása, a jelölt reflexiói, és a portfólióban elhelyezett dokumentumokhoz kapcsolt megjegyzései, magyarázatai).

A fenti csoportosítások alapján láthatjuk, hogy a portfólióba kerülő anyagok lehetnek írásbeli, audio vagy videodokumentumok, fényképek, rajzok, CD-k, stb.

A portfólió alkalmazásának (az oktatásban) előnyeire írásunk korábbi fejezeteiben is rámutattunk már, de azért szükségesnek tartjuk összegezni ezeket az előnyöket, illetve szeretnénk rámutatni a felmerülő nehézségekre is.

Falus – Kimmel (2009) a következő előnyöket emeli ki:

- A portfólió készítése elősegíti a hallgatók önértékelési képességét, elősegíti reális énképük kialakulását, segíti a személyiségük fejlődését.

- Elmélyültebb tanulást tesz lehetővé a hallgatók számára, mivel a dokumentálási kötelezettség miatt alaposabban át kell gondolnia a tanult anyagot, és aktívan részt kell vennie a tanulási folyamatban.
- Segíti a tanulási folyamatra való reflexiót, elősegíti a hallgató metakognitív készségeinek fejlődését.
- Motiválja a hallgatókat, hogy a portfólió készítésének folyamatában önállóan hozhatnak döntéseket, ezáltal az elkészített portfóliót sajátjuknak érezhetik.
- Lehetővé teszi a hallgatók teljesítményének több munkájuk alapján történő értékelését, ami növeli az értékelés érvényességét.

Azt gondoljuk, hogy az itt felsorolt előnyök egyértelműek a portfólió alkalmazásával kapcsolatosan, de természetesen az előnyök mellett bizonyos nehézségekbe is ütközhet a hallgató a portfólió készítése során.

Először is le kell szögeznünk, hogy a portfólió elkészítése idő- és munkaigényes feladat.

Nem beszélve arról, hogy csak akkor lehet gördülékenyen, nagyobb nehézségek nélkül elkészíteni a portfóliót, ha a hallgató a képzés elejétől készül rá, hogy tanulmányai végén az addig készült munkáiból portfóliót fog készíteni.

Ehhez viszont az szükséges, hogy a hallgató már a képzés legelején tisztában legyen azzal, hogy mit jelent a portfólió fogalma, mit kell készítenie pontosan.

Ezt megnehezíti a portfólió azon sajátossága, hogy egy elég ismeretlen dolog még a hazai felsőoktatásban, és elég tág az értelmezési kerete is.

Ezért tartjuk nagyon fontosnak, hogy a hallgatók segítséget, megfelelő tájékoztatást kapjanak a portfólió készítéséhez mind a szakmódszertanosoktól, mind a mentorától.

Ez azt jelenti, hogy a képzés elején meg kell ismertetni a hallgatókat a portfólió fogalmával, és minden felmerülő kérdésüket igyekezni kell megválaszolni, mert különben nem várhatjuk el, hogy igényes anyagokat (portfóliókat) készítsenek.

Problémás lehet továbbá, hogy a portfólió elkészítése feltételez legalább egy minimális szintű reflektivitást a hallgató részéről, amennyiben ez hiányzik, nem lesz könnyű a feladat.

Nyilván könnyebben birkóznak meg azok a hallgatók a feladattal, akik autonómok és reflektívek, de le kell szögezni, hogy a reflektálást meg lehet tanulni, és a portfólió készítés pontosan ezt a tanulási folyamatot segítheti elő.

A portfólió értékelése

A portfólió értékelése sem egyszerű dolog az értékelést végző tanár részéről, mivel nem lehet alkalmazni rá egy egységes szempontrendszert, illetve lehet, de az nagyon időigényes feladat lenne.

A portfólió értékelése ötfokozatú jeggyel és szöveges formában történik.

A portfólió értékelésekor az értékelést végző tanárnak figyelembe kell vennie, hogy a hallgató mennyire járta körül a problémát/kérdést/témát, illetve, hogy mennyire támasztotta alá mindezt szakirodalmi és vizsgálati/dokumentációs tényekkel.

Az értékeléskor számításba kell venni:

- a felvázolt probléma megfogalmazási szintjét
- a hivatkozások mennyiségét
- a dolgozat koherenciáját, érthetőségét

A portfóliókészítés akkor ütközhet nehézségekbe, ha nem világos a hallgató számára a pontos feladat, a feladat célja, illetve a végrehajtás módja.

Fokozhatja a nehézségeket, ha a hallgatók nincsenek tisztába az értékelés kritériumaival, illetve ha nem kapnak rendszeres visszajelzést a tanároktól.

Fontos kiemelnünk, hogy a portfólió nem egy köteg papír, amelyeket véletlenszerűen tesz a hallgató bele egy mappába, és hanem egy gondosan összeválogatott gyűjtemény, amelyben minden egyes dokumentumnak megvan a saját funkciója, és a hallgató által kitűzött célt szolgálja.

Azt mondhatjuk tehát, hogy értékelés szempontjából a jó portfóliónak három fontos eleme van:

- A cél(ok) meghatározása,
- az értékelési szempontok
- és a reflexiók.

A portfólió értékelésére vonatkozó legfontosabb szabályok a következők:

- A gyűjtemény megtervezettsége, szerkesztettsége, koherenciája
- A bemutatott dokumentumok mennyisége
- A bemutatott dokumentumok minősége, feldolgozottsága

- A dokumentumok sokszínűsége (eredetiség, változatos médiumok)
- A dokumentumokkal kapcsolatos reflexiókban:
 - a kifejtés szakszerűsége, szabatosága
 - szaknyelv alkalmazása
 - az elemzés /értelmezés/ összegzés terjedelme
 - az elemzés /értelmezés/ összegzés színvonala
- A formai követelményeknek való megfelelés

II. A portfólió készítésének folyamata

A portfólió készítésének folyamata egy elég bonyolultnak tűnő dolog, főleg ha a hallgató előtte még nem találkozott ilyen anyaggal.

Sok esetben éppen az teszi nehezzé a portfólió elkészítését, hogy nagyon nyitott, teljes mértékben a hallgatóra van bízva, hogyan építi fel a saját portfólióját, ezért nagyon fontos, hogy segítséget kérhessen, és kaphasson az erre kijelölt tanártól.

A portfólió készítése autonóm feladat, ezért sikere többnyire attól függ, hogy a hallgató megértette-e pontosan, hogy mit is kell csinálnia, mit várnak tőle.

A hallgatóknak az általuk készített portfóliót a tanulmányaikat lezáró képesítő vizsgán röviden be kell mutatniuk, és meg kell azt védeniük, ez a feladat is a vizsga részét képezi.

A portfólió szerkezetét illetően az a legfontosabb, hogy egy szerves egész legyen.

A hallgató legfontosabb feladata az, hogy minden egyes dokumentumot a megfelelő helyre tegyen, és világosan megfogalmazza annak okát, hogy miért tette bele az anyagba, és, hogy miért éppen oda tette.

Éppen ezért, hogy a megfelelő dokumentum kerüljön megfelelő helyre, érdemes a hallgatónak jól átgondolnia, hogy melyek legyenek azok a dokumentumok, amelyek bekerülnek a portfóliójába.

De mielőtt megtörténne a megfelelő dokumentumok kiválogatása, előtte a hallgatónak össze kell gyűjteni azokat a dokumentumokat, amelyek belekerülhetnek a portfóliójába.

Tehát a dokumentumok kiválasztását meg kell előznie a dokumentumok összegyűjtésének.

Anyaggyűjtés

Az anyaggyűjtés folyamatosan történik a képzés során, ezen belül a kitüntetett alkalmak a tanári mesterképzésbe beépített tanítási gyakorlatok.

Az anyaggyűjtéséhez először is a hallgatóknak fel kell térképezniük azoknak az anyagoknak a körét, amelyekből kiválaszthatják a megfelelő dokumentumokat.

Milyen dokumentumok közül választhat a hallgató?

Minden olyan dokumentum szóba jöhet, amely az adott tanulási folyamat (esetünkben a képzés két féléve) során keletkezett (lásd az 1. sz. táblázatban) és a hallgató szerint elősegítette a szakmai fejlődését.

Belekerülhetnek továbbá a mások által készített dokumentumok a jelölt tanításáról, tevékenységéről, mindenféle értékelés, amelyet a jelölt bármely tevékenységére kapott.

Idetartoznak még a hallgató reflexióit rögzítő dokumentumok is, mint például előadásokról készített és saját megjegyzéseivel (reflexióival) kísért jegyzet, valamely pedagógiai probléma leírása és megoldására irányuló javaslatai, konferencián készített jegyzet reflexiókkal, stb.

Ezek a dokumentumok a formális tanulás színterén kívül is keletkezhetnek, például egy óralátogatás dokumentálása, szülői értekezlet, szakmai munkahelyi megbeszélés, stb.

A megfelelő dokumentumok gyűjtéséhez hozzátartozik az is, hogy a hallgató hitelt érdemlően tudja dokumentálni a tevékenység elvégzését, például az óralátogatási jegyzőkönyvet a meglátogatott tanár kézjegyével lássa el.

Mindenképpen olyan dokumentumokat érdemes összegyűjteni, amelyeket a portfólióba kerülése előtt valamilyen formában már értékelt valaki.

Érdemes a hallgatóknak a reflexióit rögtön az elkészülést követően csatolni az egyes dokumentumokhoz, mert később már nehezebb rekonstruálni, hogy mit tanultak az adott tevékenységből.

Ha így járunk el, akkor a dokumentumokat kiválasztásakor már tényleg csak össze kell válogatni a megfelelőket, hiszen korábban már reflektáltunk rá.

A portfólióban elhelyezhető dokumentumtípusok

A dokumentumtípusok fajtái
A hallgató megfigyeléseinek rögzített változata
A tanulók értékelése
Egy tanuló fejlődéséről készült esettanulmány
Óravázlatok
Óralátogatási jegyzőkönyvek
Előadásokon készített jegyzetek, reflexiókkal
Interjú vázlatok
Tanulókkal, szülőkkel készített interjúk
Kérdőívek
Hospitáló napló
Tematikus terv
Tanórán kívüli tevékenységek terve
Power point bemutató
A tanítással kapcsolatos fotók, képek
Audio- és videó felvételek elemzése
A hallgatók pedagógiai naplója
Munkaterv
A hallgató bármilyen dolgozata
Önértékelésre használt tesztek, kérdőívek, stb.
A hallgató által készített tanítási anyagok
A hallgató munkájáról készült bármilyen értékelés
Levelezés az általa tanított gyerekek szüleivel
Évfolyamtársak kritikai észrevételei a hallgatóval kapcsolatban

Válogatás

A jelöltnek elég nagy szabadsága van a dokumentumok válogatásában, de az a feladata, hogy portfóliójában a fejlődési útját mások (és az értékelő) számára nyilvánvalóvá, követhetővé tegye.

A portfóliót a hallgató a diszciplináris, pszichológiai, pedagógiai, módszertani tanulmányai, az elméleti és gyakorlati képzés, valamint az iskolai gyakorlatok során készített munkáiból állítja össze. A fő követelmény tehát az, hogy a portfólió mutassa be a jelöltnek az iskolai gyakorlat valamennyi területén (tanítás, tanításon kívüli iskolai tevékenység, iskolán kívüli tevékenység) elvégzett munkáját.

A felsorolt területek mindegyikéről legalább egy dokumentummal kell rendelkezni úgy, hogy a csatolt anyagoknak a képzés során elsajátítandó valamennyi tanári kompetenciát be kell mutatnia. Az összegyűjtött anyagokból mindig a hallgató választja ki a megfelelő dokumentumokat (azokat, amelyek a kitűzött cél elérését a legjobban bizonyítják), de a tanár segítheti azzal, hogy a portfóliót értékelő táblázatot a hallgató rendelkezésére bocsátja, illetve folyamatos visszajelzésekkel is véleményezheti a válogatás menetét.

Azért is fontos, hogy a hallgató önállóan válogassa ki a megfelelő dokumentumokat, mert a portfólió készítésének ezen szakasza segíti a hallgató önértékelésének fejlődését.

Amikor a hallgató kiválaszt egy dokumentumot, érdemes feltenni a kérdést magának, hogy az a dokumentum milyen cél elérését, teljesítését bizonyítja, illetve, hogy mit bizonyít az ő tanári fejlődésével kapcsolatban. Fontos megjegyezni, hogy amennyiben egy dokumentum nem felel meg a kiválasztás feltételeinek (azaz nem segítettek elő a hallgató szakmai fejlődését), semmiképpen nem szabad elhelyezni a portfólióba, még akkor sem, ha az valami miatt nagyon kedves a hallgató számára.

Továbbá olyan dokumentumot se tegyünk bele az anyagba, amely már nem gazdagítja az összképet (Falus – Kimmel 2009), azaz teljesen felesleges, csak a portfólió terjedelmére van hatással. A megfelelő dokumentumok kiválasztása tehát egy nagyon fontos szakasza a portfólió elkészítésének, ha jól sikerül ez a munkafolyamat, akkor megfelelő reflexiókkal kiegészítve egy érdekes, önmagunk és szakmai előrehaladásunk kifejezésére alkalmas anyagot készíthetünk.

A portfólió javasolt felépítését, tartalmát mutatjuk be a következő táblázatban:

A portfólió javasolt felépítése, tartalma

Kompetencia	Javasolt dokumentumok
A tanulói személyiség fejlesztése	Egyéni fejlesztési terv bemutatása, elemzése (SNI többlet-ellátása, tehetségfejlesztő program) Tanuló személyiségének bemutatása önálló empirikus vizsgálattal
Tanulói csoportok, közösségek alakulásának segítése, fejlesztése	Szociális kompetenciák fejlesztésének, iskolai gyakorlatának bemutatása (DÖK, osztályfőnöki program, házirend stb.) Empirikus vizsgálat csoportok szerveződéséről; iskolai konfliktushelyzetek értékelő elemzése
A pedagógiai folyamat tervezése	Pedagógia program, helyi tanterv, stb. Intézménybemutató az iskolában begyűjtött dokumentációs anyagokkal, a belső értékelés metaelemzése, Innovációs tevékenység, Nevelési, oktatási folyamat tervezését, szervezését, szervezését dokumentáló változatos médiumok
A tanulók műveltségének, készségeinek, képességeinek fejlesztése a tudás felhasználásával	Prevenációs program, önképző kör, szakkör, szabadidős programok, projektterv-készítés Tankönyvelemzés, saját készítésű taneszköz, vizuális segédanyag
Az egész életen át tartó tanulást megalapozó kompetenciák fejlesztése	Tanulás-módszertani segédanyag összeállítása, prevenációs programok elemzése Életpálya-építő, pályaorientációs programok Motivációs kérdőív felvétele és elemzése Számítógéppel segített tanulás: kooperatív és kollaboratív tanulás az oktatásban, SDT használata az oktatásban
A tanulási folyamat szervezése, irányítása	Tematikus terv (saját) Gyakorlati, módszertani tevékenység dokumentálása különböző médiumokkal, Szakmai gyakorlatról pár kritika, reflexiók
A pedagógiai értékelés változatos eszközeinek alkalmazása	Belső szaktárgyi értékelés, mérésértékelés intézményi sajátossága; saját mérő-értékelő lap kifejlesztése; Külső értékelés-kompetenciamérés bemutatása; Tapasztalatok; Interjú diákokkal, pedagógusokkal, szülőkkel
Szakmai együttműködés és kommunikáció	Külső szervekkel való kapcsolat dokumentumai, az együttműködés formáinak bemutatása – IMIP, Interjú gyerekekkel/szülőkkel Gyermekkel/szülőkkel való kapcsolat intézményi megvalósulása, (fogadóórák, nyílt nap, nevelőtestületi értekezletek, rendezvények), A hallgató által megvalósított szakmai kapcsolattartás demonstrálása
Önművelés, elkötelezettség a szakmai fejlődésre	Innovatív tevékenységek intézményi szinten, A hallgató innovatív tevékenységének dokumentumai, Szakirodalmi áttekintés reflexiókkal Szakmai fejlődési terv

Forrás: Szabó – Czeglédy – Lenkovich 2009

Reflexió

Ha sikerült kiválasztani a megfelelő dokumentumot nagyon fontos a hallgató reflexióinak a hozzácsatolása.

De mit is értünk a reflexió kifejezés alatt?

A reflexió tapasztalataink, ismereteink és cselekedeteink szisztematikus végiggondolása, elemzése (Falus – Kimmel 2003).

A reflexió szó a latin hátrahajolni (reflectere) igéből származik, és nagyon kifejező, mivel ahhoz, hogy tapasztalatainkat, cselekedeteinket elemezni tudjuk, arra van szükség, hogy kívülről tudjuk nézni magunkat, azaz hátrahajoljunk (Kimmel 2002).

A reflektív tanárra az jellemző, hogy nem fogad el, de nem is utasít el automatikusan számára adottságként megjelenő jelenségeket, hanem rákérdez az okukra, miértjükre (Szabó 2009).

Ez a beállítottság nem magától értetődő, az elsajátításához tanulás, problémaérzékenység, fogékonyság szükséges.

Nagyon fontos kiemelni, hogy az egyes dokumentumok legyenek azok bármennyire érdekesek és színvonalasak is, reflexió nélkül nem értékelhetőek a portfólió tartalmaként.

Ezért minden egyes dokumentumot el kell látni reflektív megjegyzésekkel.

A hallgatónak a reflexiója segítségével kell alátámasztania azt, hogy a portfóliója hogyan bizonyítja tulajdonosának fejlődését.

A reflexiókból maga a hallgató tud a legtöbbet profitálni, mivel a reflektív jegyzeteiből világos képet kap az előrehaladásáról, márpedig ez igen fontos a szakmai fejlődés folyamatában.

Természetesen az önértékelési folyamat során felszínre kerülnek a hallgató hiányosságai is, és ezáltal lehetősége nyílik ezek kiküszöbölésére.

Mindehhez viszont szükséges, hogy a hallgató ismerje a pontos követelményeket, tisztába legyen azzal, hogy hová kell eljutnia a képzés során.

Azt mondhatjuk tehát, hogy reflexió nélkül nincsen portfólió, világos követelmények, célok nélkül viszont nincsen mire reflektálnia a hallgatónak.

Szerkesztés

Nagyon fontos, hogy a portfólió anyaga világosan, jól átgondoltan legyen megszerkesztve, mert ezáltal az értékelő jól el tud igazodni a portfólió tartalmában, illetve a hallgatónak is könnyebb így reflektálnia rá.

A portfólióhoz bevezetőt kell írni, amelyben leírja alapvető céljait és a portfólió felépítését.

Tartalomjegyzéket is kell készíteni, világos és áttekinthető rendszerbe kell szervezni (és összefűzni) az anyagot.

Azok az anyagok, amelyek minden logikai rendszer nélkül vannak összedobálva egy dossziéba nem nevezhetőek portfóliónak.

A dokumentumokhoz csatolt reflexióban el is kell magyarázni a dokumentum és a cél közötti kapcsolatot, és azt, miért gondolja úgy a hallgató, hogy az adott dokumentum jól illeszkedik a portfólió egészéhez.

Már a portfólió megtervezésekor alapvető kérdés, hogy hány dokumentum kerüljön bele, és hány oldalas legyen.

Ebben a kérdésben elég nehéz jó döntést hozni, mert van, aki kevesebb, és van, aki jóval több dokumentum segítségével tudja bemutatni kompetenciáit, szakmai fejlődését.

Természetesen ennek ellenére kell szabni egy minimum és egy maximum terjedelmet, hogy ne legyenek szélsőséges terjedelmű portfóliók.

Azt gondoljuk, hogy egy 40-50 oldalas anyag felel meg leginkább azoknak az elvárásoknak, amiknek meg kell felelnie egy ilyen sztenderdek köré szervezett értékelési célú portfóliónak.

Ezt a terjedelmet nem érdemes meghaladni, mert nem attól lesz egy munka jó, hogy sok dokumentumot tartalmaz, hanem attól, hogy a megfelelő dokumentumokat tartalmazza, megfelelő helyen és megfelelő önreflexiókkal kiegészítve.

Azaz egy rövidebb terjedelmű, de jól összeválogatott dokumentumgyűjtemény (portfólió) többet ér, mint egy hosszabb, de kevésbé logikus szerkezetű, amelyben csak a mennyiségre helyeződik a hangsúly.

Értékelés és irányadás

A portfólió készítésével kapcsolatban ki kell emelnünk, hogy nagyon fontos a (mentor)tanár részéről a gyakori visszajelzés(irányítás) a hallgató felé, ez lehet szóbeli, vagy történhet írásban is. A visszajelzések nagyban megkönnyítik a hallgató munkáját, mert vagy megerősítést kapnak, vagy más irányba terelik a portfólió szerkesztésének folyamatában – mindkét eset segítséget jelent.

Elengedhetetlen a megfelelő értékelési eszközök (például értékelési táblázat, becslési skálák, stb.) megléte, ezeket az értékelő tanárnak kell elkészítenie. A portfólió értékelését értelemszerűen a képzésben részt vevő oktatói kar illetékesei végzik. A portfólió minősítésének szempontjai közül ki kell emelnünk a rendezettségét, a hitelességét/megbízhatóságát, illetve azt, hogy érzékelhető-e hallgató részéről a becsatolt dokumentumra vonatkozó reflexiókban a fejlődés.

A következő (3. sz.) táblázat segítségével szeretnénk egy összefoglalást adni a portfólió készítésnek a folyamatáról, a legfontosabb lépéseiről.

3. sz. táblázat

A portfólió készítésének szakaszai

A portfólió készítésének szakaszai	Az egyes szakaszok tartalma
Célok megismerése	A portfólió céljának megismerése. A cél eléréséhez szükséges dokumentumok körének meghatározása, az értékelési táblázatok megismerése.
Anyaggyűjtés	A cél elérésének bizonyítására alkalmas dokumentumok gyűjtése, reflektív jegyzetek készítése.
Válogatás	A portfólióba kerülő dokumentumok kiválasztása.
Reflexió	A választás indoklására a portfólió minden dokumentumához reflektív jegyzetek csatolása. Reflektív önértékelés írása az elért, a portfólióban bemutatott fejlődésről, eredményekről.
Szerkesztés	A portfólió gondosan szerkesztett, átlátható, vizuálisan is vonzó formába öntése.
Értékelés és irányadás	A portfólió értékelése, áttekintése.

Forrás: Falus – Kimmel 2009 (szerkesztett)

III. Ajánlott szakirodalom a hallgatók részére

- BARTON, J.- COLLINS, A.: Portfolios in Teacher Education. *Journal of Teacher Education*. 1993. 44/3, 200-210. p.
- BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ: A tanári mesterképzés kísérlete Magyarországon. In PUSZTAI GABRIELLA – RÉBAY MAGDOLNA (szerk.): *Kié az oktatáskutatás?* Debrecen, 2009, Csokonai Könyvkiadó, 310-322. p.
- BROOKFIELD, D. STEPHEN: Hogyan válhat belőlünk kritikusan reflektív tanár? In SZABÓ LÁSZLÓ TAMÁS (szerk.): *Didaktika szöveggyűjtemény*. Debrecen, 2003, Kossuth Egyetemi Kiadó, 255-263. p.
- COPELAND, WILLS. D.: A reflektivitás gyakorlása a tanításban: egy új kutatási program terve. In SZABÓ LÁSZLÓ TAMÁS (szerk.): *Didaktika szöveggyűjtemény*. Debrecen, 2003, Kossuth Egyetemi Kiadó, 271-275. p.
- FALUS IVÁN – KIMMEL MAGDOLNA: *A portfólió*. Budapest, 2003, Gondolat Kiadó.
- FALUS IVÁN – KIMMEL MAGDOLNA: *A portfólió*. Budapest, 2009, Gondolat Kiadó.
- FAZEKAS KATALIN - SEDIVINÉ BALASSA ILDIKÓ: A portfólióértékelés alkalmazásának lehetőségei a felnőttképzésben. *Felnőttképzés*, 2005. 3/4. sz. 10-16. p.
- KIMMEL MAGDOLNA: A reflektív gyakorlat gyökerei. *Pedagógusképzés*. 2002, 3. 120-123. p.
- KIS- TÓTH LÁSZLÓ - KOMLÓ CSABA: Az elektronikus oktatási portfólió a gyakorlatban. *Pedagógusképzés*, 2008. 3. 63-68.
- PETNEKI KATALIN: Portfólió a nyelvszakos tanárképzésben. Budapest, *Új Pedagógiai Szemle*, 2005, február, 118-125. p.
- SZABÓ LÁSZLÓ TAMÁS: Tanárok – minőség – tanárképzés. In PUSZTAI GABRIELLA – RÉBAY MAGDOLNA (szerk.): *Kié az oktatáskutatás?* Debrecen, 2009, Csokonai Könyvkiadó, 293-310. p.
- WUBBELS, THEO: Hogyan változtassuk meg a tanárjelöltek felfogását? In SZABÓ LÁSZLÓ TAMÁS (szerk.): *Didaktika szöveggyűjtemény*. Debrecen, 2003, Kossuth Egyetemi Kiadó, 263-269. p.

Felhasznált irodalom

- Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések kézisótára. Budapest, 1994, Akadémiai Kiadó.
- Barton, J.- Collins, A.: Portfolios in Teacher Education. Journal of Teacher Education. 1993. 44/3, 200-210. p.
- Falus Iván – Kimmel Magdolna: A portfólió. Budapest, 2003, Gondolat Kiadó.
- Falus Iván – Kimmel Magdolna: A portfólió. Budapest, 2009, Gondolat Kiadó.
- Kimmel Magdolna: A reflektív gyakorlat gyökerei. Pedagógusképzés. 2002, 3. 120-123. p.
- Lénárd S. – Rapos S.: Ötletek tanítóknak a fejlesztő értékeléshez és az adaptív tanulásszervezéshez. 2006, Budapest, OKI.
- Papp Gyula: Az e portfólió szerepe az oktatásban. Letöltés helye: http://oktinf.elte.hu/konferencia/PappGy_1OKTINFKONF_20090130.pdf 2009. 08. 18. 18.36. h.
- Szabó Antal – Czeglédy István- Lenkovics Ildikó (szerk.): Gyakorlati képzési napló tanári mesterképzéshez. Nyíregyháza, 2009.
- Szabó László Tamás: Tanárok – minőség – tanárképzés. In Pusztai Gabriella – Rébay Magdolna (szerk.): Kie az oktatáskutatás? Debrecen, 2009, Csokonai Könyvkiadó, 293-310. p.